

AZƏRBAYCANDA İQTİSADÇI HAZIRLIĞI
(1920-1929-cu illər)

Abbas Qadir oğlu Seyidov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
abbas.seyidov@gmail.com

Açar sözlər: *iqтisadçı hazırlığı, Azərbaycan, sovetlər, Bakı Politexnik İnstitutu*

Məqalədə, göstərilən dövr ərzində Azərbaycan SSR-də iqtisadçı kadrların hazırlanması istiqamətində atılan addımlardan söz açılır. Bildirilir ki, çar Rusiyası dönəmində bir, iki kommersiya tipli məktəbdən başqa Azərbaycanda bu sahədə kadr hazırlayan tədris müəssisəsi olmamışdır. Elə bu səbəbdən də çar Rusiyası dönəmində Azərbaycanda bir nəfər də ali təhsilli iqtisadçı kadr hazırlanmamışdı. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulan zaman ölkədə kütləvi savadsızlıq hökm sürürdü. 1920-ci ildə respublika üzrə bütün müəllimlərin yalnız üç faizi ali təhsilli, qalanları isə orta, aşağı və evdə təhsil almışlar idi. Yeni yaranmış dövlətin ali təhsilli mütəxəssislərə olan tələbatını o zamanlar yeganə ali təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universiteti ödəyirdi. Bu vəziyyəti nəzərə alan Azərbaycan rəhbərləri M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun açılışına nail oldular.

ПОДГОТОВКА ЭКОНОМИСТОВ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ
(1920-1929 гг.)

Аббас Сеидов

Ключевые слова: *подготовка экономистов, Азербайджан, Советы, Бакинский политехнический институт.*

В статье рассматриваются шаги, предпринятые для подготовки экономистов в Азербайджанской ССР в 1920-е годы. Во времена царской России в Азербайджане не было учебных заведений для обучения в этой области, за исключением двух коммерческих школ. Поэтому в тот период не было экономистов, подготовленных в Азербайджане. На момент создания Советского Союза в Азербайджане царил массовая неграмотность. В 1920 году только три процента всех учителей в стране имели высшее образование, а остальные имели среднее, низшее

или домашнее образование. Потребности новообразованного государства в высокообразованных специалистах удовлетворял Бакинский Государственный Университет – единственное в то время высшее учебное заведение. Принимая это во внимание, руководству Азербайджана удалось открыть Бакинский Политехнический Институт имени М. Азизбекова.

ECONOMIST TRAINING IN AZERBAIJAN
(1920-1929)

Abbas Seyidov

Keywords: *Economist training, Azerbaijan, Soviets, Baku Polytechnic Institute*

The steps taken in the economist training in Azerbaijan SSR in the 1920s are discussed in the article. At the period of Tsarist Russia, there were no educational institutions in Azerbaijan to train in this field, except for two commercial schools. Therefore, not a single economist was highly educated in Azerbaijan during this period. By the time of the establishment of the Soviet Union in Azerbaijan, mass illiteracy prevailed in the country. In 1920, only three per cent of all teachers in the country had tertiary education, whilst the rest had secondary, lower or home education. The requirements of the newly formed state for highly educated specialists were met by the Baku State University, the only tertiary education institution at that time. Taking into account this situation, the leaders of Azerbaijan managed to open the Baku Polytechnic Institute named after M. Azizbayov.

Oktyabr inqilabından sonra sovetlərin hakimiyyətə gəlməsi ölkənin “Kommunist ideologiyası” adı altında inqilabi metodlarla idarə olunmasını sürətləndirdi. Bu prinsip əsasında başqa xalqlar kimi azərbaycanlıların da sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatında yeni tip mədəniyyət quruculuğu, elmi, texniki baxımdan kommunist ideologiyasına söykənən kadrların hazırlanması prinsipi əsas götürüldü. Bütün normativlərin bu əsasda yerinə yetirilməsi nəzərdə tutuldu. Üzdə elə görüntü yaradılırdı ki, guya hər şey xalqın xeyrinə həll olunur. Əslində məqsəd bir partiyanın diktaturasını yaratmaqdan ibarət idi. V.İ.Lenin bir partiyanın diktaturasını etiraf etməklə, bildirirdi ki, biz bunun üzərində dayanmışıq və bu dayaqdan düşə bilmərik.

Azərbaycan SSR-in yeni yaradılan Xalq Maarif Komissarlığı respublikada bütün mədəni-maarif işlərinə rəhbərlik etməyə başladı. Bu prosesləri həyata keçirmək üçün elə ilk günlərdə sovet hökuməti xalq təhsilini yeni istiqamətləndirən bir neçə dekret və sərəncamlar verdi. İlk Xalq Maarif komissarı Dadaş Bünyadzadənin imzası ilə 1920-ci il mayın 10-da ana dilində dərs keçilən, pulsuz icbari politexnik məktəblərin təşkili haqqında dekret nəşr olundu. Bir sıra tədbirlərlə yanaşı, dövlət və məktəb kilsədən, məsciddən tamamilə ayrıldı. Bu və ya bir çox başqa neqativ hallarla yanaşı, yeni yaranmış hökumət Azərbaycanda iqtisadiyyatın, maarif və ali məktəb işinin yeni şəraitdə qaydaya salınmasına səy göstərdi. Bu işdə ilk vaxtlar Azərbaycan hökumətinə başçılıq edən Nəriman Nərimanovun böyük rolu oldu. 1920-ci ilin avqust ayında yeni cəmiyyət qurucuları olan peşəkar işçi qüvvəsi hazırlamaq üçün N.Nərimanovun imzası ilə Texniki Peşə Təhsili Komitəsi təsis edildi [1, s.202-203].

Ölkədə kütləvi savadsızlıq hökm sürürdü. 1920-ci ildə respublika üzrə bütün müəllimlərin yalnız üç faizi ali təhsilli, qalanları isə orta, aşağı və evdə təhsil almışlar idi [2, f.411, s.4, i.653, b.51]. Yeni yaranmış dövlətin ali təhsilli mütəxəssislərə olan tələbatını o zamanlar yeganə ali təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universitetinin gücü ilə ödəməyin mümkün olmamasını dərk edən Azərbaycan rəhbərləri yeni yollar aramalı oldular. Elə M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun açılışı da bu ehtiyacın məhsulu idi.

Gənc sovet respublikası olan Azərbaycan SSR-in iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar Azərbaycan İnqilab Komitəsinin qarşısında bir sıra təxirəsalınmaz vəzifələr dayanırdı. Onların ən başlıcalarından biri ixtisaslı, həm də iqtisadçı kadrların hazırlanması idi ki, bunun da özünəməxsus xüsusiyyətləri və müxtəlif cəhətləri var idi. Bu dövrdə digər elm sahələri ilə yanaşı marksist-leninçi iqtisad elminin yaradılması böyük əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Təbii ki, xalq təsərrüfatının inkişafını düzgün planlaşdırmaq, onun ayrı-ayrı sahələrinin gələcək inkişaf yollarını müəyyən etmək iqtisad elminin nailiyyətlərindən asılı idi. Azərbaycanda sovet iqtisad elminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi yeni yaranan dövlətin ilk günlərindən tarixi zərurət kimi meydana çıxdı. Bu zərurət ilk növbədə iqtisad yönümlü elm ocaqlarından və iqtisadçı elmi kadrlardan asılı idi. Çar Rusiyası dönəmində bir, iki kommertiya tipli məktəbdən başqa (xüsusi ticarət məktəbi, hesabdarlar hazırlayan məktəb) Azərbaycanda bu sahədə kadr hazırlayan tədris müəssisəsi olmamış və bu məktəblər əslində kadr ocaqlarına çevrilə bilməmişdi.

Bütün bunların nəticəsi idi ki, iqtisadiyyat üzrə tədris müəssisələri olmadığından, çar Rusiyası dönəmində Azərbaycanda bir nəfər də ali təhsilli iqtisadçı kadr hazırlanmamışdı. Tək-tək olanlar isə ticarət texnikumu və sənət məktəblərində yetişdirilən orta təhsilli kadrlar idilər.

Azərbaycan Xalq Maarif Komissarı D.Bünyadzadə 6-21 may 1921-ci il tarixlərdə keçirilən I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında milli ziyalı kadrların olmamasının səbəbini belə izah etmişdi: “Bizim Azərbaycanda əsrlər boyu heç bir iş görülməmişdir. Bu yaxınlarda əhalinin siyahıya alınması zamanı məlum olmuşdur ki, cəmi 62 nəfər ali təhsilli müsəlman vardır. Bunun səbəbi aydındır. Çünki, Azərbaycanın ali məktəbi yox idi. Digər tərəfdən, imperialistlər heç vaxt Azərbaycana hər hansı bir maarif vermək fikrində olmamışlar” [3, s.117].

İlk əvvəl bir çox rusiyalı alimlərin Azərbaycan SSR-ə dəvət olunması müəyyən elm sahələrinin və xüsusən də Sovet iqtisad elminin yaradılmasına və inkişafına mühüm təsir göstərdi. Onların köməyi ilə bir sıra elm və tədris müəssisələri - Bakı Dövlət Universiteti (1919) [4], Bakı Politexnik İnstitutu (1921), Azərbaycanı tədqiq edən və öyrənən Cəmiyyət (1923), Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu (1929) və digər - kafedra, fakültə və şöbə şəklində iqtisad elmi ocaqları yaradıldı. O zaman Azərbaycana dəvət olunan rusiyalı alimlərin qarşısında iqtisadçı mütəxəssislər yetişdirmək və iqtisad elmini daha da inkişaf etdirmək kimi iki mühüm vəzifə dururdu. Bu sahədə M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun “İqtisadiyyat” fakültəsi mühüm rol oynadı [5, s.29].

1920-ci ilin əvvəllərində Azərbaycan İnqilab Komitəsinin sədri N.Nərimanovun təşəbbüsü ilə Bakı Politexnik məktəbinin bazası əsasında ali texniki-iqtisadi elm və təhsil ocağının yaradılması haqqında məsələ qaldırıldı. Həmin ilin may ayında isə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarı D.Bünyadzadənin rəhbərliyi altında ali texniki-iqtisadi məktəbin təşkili məsələsini həyata keçirmək üçün Komitə təşkil edildi. 1920-ci il mayın 26-da Komitə Bakı Politexnik ali məktəbinin açılmasını təşkil edən komissiyanın birinci iclasını çağırdı. Komissiyanın sədri görkəmli rus alimi, professor L.A.İşkov, üzvləri isə A.M.Levin, A.A.Lebedev, prof. L.Q.Qurviç, mühəndis Qadaski, prof. A.N.Derjavin, Dombrovski və mühəndis Abramoviç idi [6, s.26].

Komissiya beş ay Bakı Politexnik İnstitutunun təşkili, ümumi planı və Nizamnaməsi ilə məşğul oldu. Nəhayət, 1920-ci il noyabrın 16-da N.Nərimanovun imzası ilə Azərbaycan İnqilab Komitəsinin Bakı Politexnik məktəbinin M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutuna çevrilməsi və dekabr ayının 12-də isə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Bakı Politexnik İnstitutunun açılması haqqında dekretləri elan olundu. Sonuncu dekretə göstərilirdi ki, keçmiş Bakı Politexnikumunun bazası əsasında yaradılmış politexnik institutunda beş fakültə - “Neft sənayesi”, “Elektromexanika”, “İnşaat-mühəndis”, “Kənd təsərrüfatı” və “İqtisadiyyat” fakültələri açılır. Bu dekretdən bir qədər sonra M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun elmi şurası professor-müəllim heyəti məsələsinə baxdı və prof.

N.A.Dubrovski institutun rektoru və “İqtisadiyyat” fakültəsinin dekanı seçildi [5, s.30].

1921-ci ilin yanvar ayının 2-dən etibarən öz işinə başlayan “İqtisadiyyat” fakültəsi qısa müddət ərzində yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadrların hazırlanmasında mühüm rol oynadı. Burada ötən əsrin 20-ci illərində respublikanın xalq təsərrüfatı üçün iqtisadçı, plançı, statistik, mühasib, maliyyəçi və iqtisad elminin nəzəri sahəsi ilə bağlı kadrlar hazırlanması həyata keçirilirdi. Bu institutun müxtəlif ixtisaslı, o cümlədən iqtisadçı kadrların hazırlanmasında, keçid dövrünün ixtisaslı kadra olan tələbatının ödənilməsindəki rolu o dövr üçün əvəzolunmaz idi.

Azərbaycan Kommunist Partiyası yeni iqtisadçı kadrların respublikada sosializm quruluşunun əsaslı surətdə inkişafında rolunu nəzərə alaraq, bu kadrların hazırlanmasına məsul olan professor-müəllim heyətinin tərkibinə xüsusi diqqət verirdi. Təbii ki, uzun müddət Azərbaycan xalqının elm, savad üzünə həsrət qalmasının nəticəsində “İqtisadiyyat” fakültəsinə ilk dəfə qəbul edilən tələbələrin 1-2 faizi türk (azərbaycanlı) idi. Azərbaycan Xalq Komissarlar Soveti və Azərbaycan Ali İqtisadi Şurasının qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri iqtisadçı kadr hazırlığını planlaşdırmaq və yetişdiriləcək kadrların iqtisad elminin müxtəlif sahələri üzrə ixtisaslaşmasını düzgün müəyyənləşdirmək idi. BPI-nin “İqtisadiyyat” fakültəsində sənaye, statistika, kooperativ-ərzaq, əməyin mühafizəsi, maliyyə və xarici ticarət şöbələrinin açılması nəzərdə tutulurdu [7, f.150, s.1, i.1, v.51].

Professor-müəllim heyətinin azlığı və maddi çətinliklər ucbatından bunları tam həyata keçirmək mümkün deyildi. 1921-ci ilin yazında I kursa qəbul edilən 145 nəfərin 18-i türk (azərbaycanlı) idi [7, f.150, s.1, i.1, v.37]. Ən pisi isə o idi ki, qəbul edilən 43 nəfər qadın içərisində bir nəfər də olsun türk (azərbaycanlı) yox idi.

Yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadr hazırlığını gücləndirmək və sovet iqtisad elminin müxtəlif sahələrini tədris etmək məqsədilə 1922/23-cü dərslərinin başlanğıcında fakültə Elmi şurası tərəfindən RSFSR, Ukrayna SSR ali məktəblərindən Azərbaycan SSR-də işləməyə professorlar dəvət edildi. Nəticədə dəvət edilənlərin hesabına 1922-ci ilin axırlarında fakültədə işləyən professor-müəllim heyətinin sayı 21-ə çatmışdı.

1921/22-ci dərslərdə qəbul edilən tələbələrin ictimai tərkibinə diqqət artırılırdı. İctimai mənşəcə şübhəli olanlar təhsildən kənar edilirdilər. 1920/21-ci dərslərdə 244 nəfər tələbə sonradan 127 nəfərə və 1922-ci ilin yazında qəbul edilən 145 nəfər isə 116 nəfərə endirilmişdi. Qəbulda əsasən Qızıl Ordu sıralarından tərxis olunanlara üstünlük verilirdi.

1922-ci il üçün Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun “İqtisadiyyat” fakültəsinə köməklik üçün maliyyə vəsaiti ayırmasına baxmayaraq, həmin ilin payızında RSFSR hökuməti

tərəfindən Azərbaycan SSR ali məktəblərinə 10 min manat qızıl pul göndərilmiş və bunun nəticəsində respublikada kadr hazırlığı o cümlədən iqtisadçıların yetişdirilməsi işi bir qədər yaxşılaşmışdı. “İqtisadiyyat” fakültəsində tələbələrin sayı artıb, 700 nəfərə çatmışdı [5, s.31]. Tələbələrin orta yaş səviyyəsi 25-30 arasında idi [8, s.4]. Maddi çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan xalq təsərrüfatının ali təhsilli iqtisadçılara artan tələbatını ödəmək üçün 1922/23-cü dərs ilində instituta 460 nəfər tələbə qəbul edilmiş, sonradan tələbələrin tərkibinin yoxlanması və təmizlənməsi nəticəsində bu rəqəm 454-ə, ilin sonunda isə 425 nəfərə enmişdi. Bu isə institutun bütün fakültələrində təhsil alanların 30 faizini təşkil edirdi.

1923-cü ildə maddi çətinliklər ucbatından M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun (BPI) vəziyyəti xeyli ağırlaşdı. Respublika Mədəncilər ittifaqı və Azneft İnstitutu BPI-nin “Texnoloji” fakültəsini hamiliyə götürdülər. Çünki, “Kənd təsərrüfatı” və “İqtisadiyyat” fakültələrinin neftlə əlaqəsi yox idi. Lakin XII Ümumbakı partiya konfransında bu məsələyə baxıldıqdan sonra, respublikanın bir sıra təşkilatları-Xalq Maliyyə Komissarlığı, Ticarət Komissarlığı və Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı kadr hazırlığını dayandırmamaq üçün fakültəyə yaxından yardım göstərdilər. 1923-cü ildə iqtisadçı kadr hazırlanması işinə 41.948 min manat (Zaqafqaziya bonu ilə) pul vəsaiti ayrıldı [7, f.150. s.1, i.19. v.338].

Elə həmin ilin yayında SSRİ MİK-in 10 avqust 1923-cü il qərarına əsasən M. Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutuna kömək məqsədi ilə böyük yardım göstərildi [9, s.25]. 1923-cü ildə BPI-nin “İqtisadiyyat” fakültəsinə olan 28,945 milyon manat (Azərbaycan bonu ilə) yardım nəticəsində fakültə daha bir dərs ili üçün tələbə qəbul edərək, iqtisadi təhsil alanların sayını, dinləyicilərlə birlikdə 593 nəfərdən 1015 nəfərə çatdırdı [10, s.20].

1923-cü ilin may ayında institut üzrə 3 nəfər kadr hazırlandı. Məzunların üçü də iqtisadçı, biri isə qadın idi. 1924-cü ilin yazında 5 nəfər iqtisadçı kadr yetişdirildi. Lakin M.Əzizbəyov adına BPI-nin iqtisadiyyat fakültəsinin ömrü uzun olmadı. RK(b)Partiyasının XIII qurultayı tərəfindən (may, 1924-cü il) “Ali məktəb və gənclər” haqqında qəbul etdiyi qərarla göstərilirdi ki, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanıb xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrinə göndərilməsi zəruri olsa da, iqtisadi vəziyyətin ağırlığı üzündən bəzi ali məktəblərin bağlanması lazım bilinir. XIII qurultayın qəbul etdiyi qərara əsasən, 1924-çü ildən etibarən bir sıra ali məktəblər bağlandı. Respublikamızın xalq təsərrüfatı üçün iqtisadçı kadr hazırlayan yeganə iqtisadi təhsil ocağı - M Əzizbəyov adına BPI-nin “İqtisadiyyat” fakültəsi də bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldı. 1924-cü il avqust ayının 13-də Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən “İqtisadiyyat” fakültəsinin bağlanması haqqında instituta sərəncam göndərildi. Həmin il sentyabr ayının 4-də isə Xalq Maarif Komissarlığının məktubunda fakültənin ikinci və üçüncü kurslarının saxlanması

haqqında göstəriş verildi. Bu dövrdə Azərbaycan SSR-də iqtisadçı kadrların sayı cəmi 35 nəfər olub, respublika üzrə bütün kadrların (ali və orta ixtisas üzrə) yalnız 0,3 faizini təşkil edirdi [5, s.33].

Azərbaycan SSR-də yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadrların çox az olduğunu görən “Qlavprofobr” (Xalq Maarif Komissarlığı Baş peşə təhsili idarəsi – A.S.) fakültə qarşısında belə vəzifə qoydu ki, 1925-ci ildən gec olmayaraq buraxılan iqtisadçıların sayı artırılсын. Nəticədə 1925-ci ildə 4, 1926-cı ildə 64 və 1927-ci ildə 259 nəfər iqtisadçı hazırlandı. Cəmi beş buraxılış nəticəsində Azərbaycan SSR-in xalq təsərrüfatı üçün 339 nəfər iqtisadçı kadr hazırlandı. Bunların içərisində cəmi 44 nəfər türk (azərbaycanlı) var idi. Bu da bütün yüksək ixtisaslı iqtisadçıların 12,9 faizini təşkil edirdi.

Nailiyyətlərə baxmayaraq, M.Əzizbəyov adına Bakı Politexnik İnstitutunun “İqtisadiyyat” fakültəsi 1927-çi il iyun ayının 15-də rəsmi olaraq bağlandı. İyirminci illərdə yüksək ixtisaslı kadr, o cümlədən iqtisadçılar hazırlanması ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan SSR-in xalq təsərrüfatı üçün cəmi 339 nəfər iqtisadçı kadr yetişdirildi. İqtisadçılar içərisində 2 nəfər (türk) azərbaycanlı da daxil olmaqla, 80 qadın var idi. Qalanları əsasən milli tərkibcə yəhudi (39 faiz), rus (30 faiz) və erməni (25 faiz) idi [11, s.51-52].

1922-ci il yanvarın 18-dən 1927-ci il iyun ayının 15-dək BPI-nin “İqtisadiyyat” fakültəsinin dekanı vəzifəsində işləyən rusiyalı prof. V.A.Udintsevin Azərbaycan SSR-də iqtisadçı kadrların hazırlanmasında böyük xidmətləri olmuşdur. O, iqtisadi fənlərin tədrisi prosesinin təşkili işinə, düzgün qoyuluşuna öz bilik və bacarığını əsirgəməmiş, xalq təsərrüfatı üçün yüksək ixtisaslı iqtisadçılar dəstəsinin yetişdirilməsinin təşkilatçısı kimi tanınmışdır.

1923-cü ilin ortalarında müxtəlif ixtisaslar üzrə xarici ölkələrdə 72 nəfər tələbə təhsil alırdı. Bu tələbələrədən 2 nəfəri Almaniyada, 2 nəfəri isə Fransada iqtisad elmi üzrə ixtisaslaşdırılırdı. RSFSR ali məktəblərinə göndərilən tələbələrin sayı ildən-ilə artırılırdı. Təkcə 1923/24-cü dərslərin ilində Azərbaycandan müttəfiq respublikalara 131 nəfər tələbə göndərilmişdi. 1924/25-ci dərslərin ilində RSFSR ali məktəblərində 111 nəfər, 1927/28-ci dərslərin ilində 150 nəfər, 1928/29-cu ildə isə 211 nəfər Azərbaycan SSR-in xalq təsərrüfatı üçün kadr hazırlanmışdı. Bunların içərisində iqtisad təhsili alanların da sayı az deyildi. Görkəmli partiya və dövlət xadimi Müzəffər Nərimanov da 1921-1925-ci illərdə K.V.Plexanov adına Moskva Xalq Təsərrüfatı İnstitutunun “İqtisadiyyat” fakültəsini bitirmişdi [12, s.10].

Azərbaycan SSR xalq təsərrüfatının iqtisadçı kadrlara olan tələbatını nəzərə alaraq, ötən əsrin 20-ci illərində yüksək ixtisaslı kadrlarla bərabər, orta ixtisas təhsilli iqtisadçıların da hazırlanmasına ciddi fikir verilmişdir. 1924/1925-ci dərslərin ilində Bakı Sənaye-İqtisad Texnikumunda 205 nəfər, 1925/26-cı ildə 258 nəfər, 1926/27-ci ildə 313 nəfər və 1927/28-çi ildə isə 401 nəfər tələbə təhsil almışdı [13, s.61].

Orta ixtisaslı iqtisadçıların milli tərkibinə gəldikdə, burada azərbaycanlılar üstünlük təşkil etmiş və onların sayı ildən-ilə artmışdı. Məsələn, 1925-ci ilin yanvarında Bakı Sənaye-İqtisad Texnikumunda təhsil alan 205 tələbədən 64 nəfəri, həmin ilin dekabrında isə 258 tələbədən 113 nəfəri türk (azərbaycanlı) olmuşdur. 1928/29-cu ildə həmin texnikumda 80, Nuxa İqtisad Texnikumunda 35 nəfər iqtisad təhsili almışdır. Təəssüf ki, Bakı Sənaye-İqtisad Texnikumu kadr hazırlığını uzun müddət davam etdirə bilməmiş, 1928-ci ildə bağlanmışdı.

Göstərilən dövr ərzində Sovet Azərbaycanında nəinki xalq təsərrüfatı üçün ixtisaslı iqtisadçı kadrlar, həmçinin iqtisadçı elmi kadrlar yetişdirilməsinə də xüsusi diqqət ayrılmışdı. Bu məsələ ilə bağlı qeyd etmək yerinə düşər ki, milli iqtisadçı alimlərin yetişdirilməsində o dövrdə Azərbaycan SSR-ə ezam olunan, yaxud da işə cəlb olunan rusiyalı alimlərin böyük rolu olmuşdur. Sonralar isə, azərbaycanlı alimlər müstəqil olaraq iqtisadçı kadrlar hazırlanması işini davam etdirmişlər. XX əsrin 20-ci illərinin milli iqtisadçı elmi kadrları sırasına daxil olan B.Həsənbəyov, Q.Sultanov, H.Dadaşov, Ə.Dadaşov, Ə.Fərəcov, R.Şabanov, A.Məmmədbəyov, İ.İsmayılov, M.Məmmədov, Ə.Quliyev və b. rusiyalı alimlərin yetişdirmələri idi.

ÜİK(b)P MK-nın iyul (1928) və noyabr (1929) plenumlarından sonra Sovet Azərbaycanında iqtisad elminin inkişaf etdirilməsi sahəsində əsaslı dönüş yarandı. Bu plenumların qərarlarının həyata keçirilməsi ilə marksist-leninçi iqtisad elmində mövcud olan bir sıra problemlər həll edildi. İyul (1928) Plenumunun “Yeni mütəxəssislər hazırlanmasını yaxşılaşdırmaq haqqında” qərarında göstərilirdi ki, bu dövrdən etibarən yeni mütəxəssislər hazırlanması bütün partiyanın ən mühüm vəzifəsinə çevrilir. Noyabr (1929) Plenumunda kadr hazırlığına baxılarkən, bu məsələyə dair yeni qərar qəbul edildi. Plenumun qərarında deyilirdi: “MK lazım bilir ki, həm sənaye üçün, həm də ticarət maliyyə, plan və statistika orqanları üçün iqtisadçılar hazırlanması işi əsaslı surətdə yaxşılaşdırılsın; ali iqtisad məktəblərinin sistemi və istiqaməti qaydaya salınsın; xalq təsərrüfatının tələbatı ilə əlaqədar olaraq, müvafiq ali məktəblərə, fakültələrə, şöbələrə, daha müəyyən məqsəd istiqaməti verilsin” [11, s.54-55].

Respublikanın xalq təsərrüfatını yeni kadrlarla təmin etmək məqsədilə Bakı Partiya Komitəsinin 1928-ci il sentyabr Plenumunda “Ali məktəblərin işi haqqında” xüsusi məsələ müzakirə edildi. Plenum respublikada kadr ocaqlarının sayını artırmaq və milli kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət verməyi qərara aldı. AK(b)P-nin XVIII Ümumbakı Partiya Konfransının da ən mühüm məsələlərindən biri kadrların hazırlanması idi. Burada göstərilirdi ki, hazırkı zamanda kadr məsələsi ən böyük məsələlərdən biridir və bizim üçün... xüsusilə, türk (azərbaycanlı) kadrları lazımdır [5, s.35-36].

1929-cu ildə təşkil edilən Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun İqtisadiyyat şöbəsi nəinki xalq təsərrüfatı üçün ixtisaslı iqtisadçı kadrların,

həmçinin iqtisadçı elmi kadrların yetişdirilməsi sahəsində mühüm rol oynamışdı. Beləliklə, ötən əsrin iyirminci illərində müttəfiq respublikalardan dəvət olunmuş və xüsusən də rusiyalı alimlər Azərbaycan SSR-də iqtisadçı kadrlar hazırlanması və sovet iqtisad elminin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynadılar.

Faktlar göstərir ki, həmin dövrdə başqa sahələrlə yanaşı, iqtisadçı ixtisasına yiyələnmək istəyənlər heç də az deyildi. Professor Əliqulu Fərəcov [8] xatirələrində göstərir ki, onun özü Bakı Politeknik Institutunun “İqtisad” fakültəsinə 1923-cü ildə - 25 yaşında daxil olmuşdur. “İqtisad” fakültəsində dörd qrupda cəmləşən ümumiqtisad yönümlü 23 fənn tədris olunurdu. Birinci qrupa Siyasi iqtisad, Rusiya xalq təsərrüfatı tarixi və Rusiya iqtisadi fikir tarixi, Qərbi Avropa ölkələrinin xalq təsərrüfatı tarixi, İqtisadi siyasət fənləri daxil idi. İkinci qrupa maliyyə, pul və pul dövriyyəsi, İqtisadi coğrafiya, Statistika, Mühasibat uçotu nəzəriyyəsi, Təsərrüfat hesabı, Kommersiya yazışması fənləri daxil idi. Üçüncü qrupda Kooperasiya nəzəriyyəsi və tarixi, İstehlak kooperasiyası və kooperativ hüququ kimi fənlər cəmlənmişdi. Dördüncü qrup Ümumi hüquq nəzəriyyəsi və Sovet konstitusiyası, Müsəlman hüququ, Mülki hüquq, Ticarət-sənaye hüququ, Etnoqrafiya, Müsəlman şərq tarixi, digər fənləri əhatə edirdi. Kooperativ-ticarət bölməsində tədris olunan fənlər də maraq doğurur. Buraya Yaxın Şərq ölkələrinin durumu, Xarici ticarət, Kooperativ hüququ və mənzil kooperasiyası, Kooperativ hüququ və istehsal kooperasiyası, Banklarda mühasibat uçotu, Ümumi mühasibat uçotunun kooperativ mühasibatı fənləri daxil idi.

Nəhayət, “İqtisad” fakültəsinin sənaye bölməsində trestlər və sindikatlar, kommunal təsərrüfatı, fabrik-zavod mühasibatı kimi fənlər tədris olunurdu. Göründüyü kimi, bütün bölmələr üzrə tədrisi nəzərdə tutulmuş fənlər kifayət qədər olsa da, bir çox vacib fənlər diqqətdən kənar qalmışdı. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, o zamanlar lazımi təcrübə toplanmamışdır. Bu sahədə ilk addımlar atılırdı. Doğrudan da, sonrakı illərdə tədris planları dəfələrlə dəyişdirilmiş, müxtəlif fənlər əlavə edilmiş, tədris işi təkmilləşdirilmiş və keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmışdır. İlk vaxtlar qiyabi bölmə olmadığı üçün tələbələrin çoxu praktiki işi təhsil ilə paralel aparmalı olurdu. Bunu nəzərə alaraq, tələbələrə mühazirələrdə sərbəst iştirak etməyə icazə verilirdi. Bir qayda olaraq, dərslər ikinci növbədə keçirilirdi. Belə tədris sistemi işləyən tələbələr üçün əlverişli şərait yaradırdı.

Təsərrüfatın bütün sahələrində, sənayedə, bir sözlə, ictimai-iqtisadi həyatda gedən dəyişikliklər və yeniliklər müxtəlif sahələr üzrə yeni, daha geniş profilli iqtisadçı kadrlar tələb edirdi. Institutda kadrların 4-5 ilə hazırlanması nəzərə alınarsa, mütəxəssis qıtlığının səbəbini asan izah etmək olar. Yüksək ixtisaslı ali təhsilli kadrların hazırlanması işini günün tələbləri səviyyəsində təkmilləşdirmək və davam etdirməklə yanaşı, kadrların hazırlanmasının yeni

üsul və yolları da axtarılır və tapılırdı. Məsələ burasındadır ki, əslində Azərbaycan iqtisadçı kadrların hazırlanması elə istehlak kooperasiyalarının meydana gəlməsi və inkişafı ilə sıx bağlı olmuşdur.

1923-cü il sentyabrın 1-dən Ə.Fərəcovun təsərrüfat hesablı birillik mühasibat və ticarət kursları fəaliyyət göstərməyə başlayır. Dövlət buraya əlavə xərc çəkmirdi. Azərbaycanın bir çox iqtisadçı kadrları, məhz belə kurslarda dərs demək və ya təhsil almaqla püxtələşmişdir. Bu kurslarda tətbiq olunan tədris planları sonralar müəyyən dəyişikliklərə uğramaqla ali təhsil müəssisələrində müvəffəqiyyətlə davam etdirilmişdir. Prof. Ə.Fərəcov etiraf edirdi ki, onun özü mühasibat uçotu və təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili üzrə ilk dərsliyi məhz, burada, 1928-ci ildə yazıb, nəşr etdirmişdir. Bu iş Azərbaycanda iqtisadiyyat üzrə ana dilində ilk əsər olmuşdur.

Maliyyə, mühasibat uçotu, əmtəəşünas və başqa sahələr üçün kadrlar hazırlayan kurslar 1930-cu ilə qədər davam etmiş və müxtəlif sahələr üzrə kadr qıtlığını qismən aradan qaldıra bilməmişdir. Lakin 1925-ci ildən sonra, xüsusilə «bərpa dövrü» deyilən mərhələ başa çatdıqdan və «sənayeləşmə» deyilən dövrün başlanğıcından yüksək ixtisaslı kadrlara tələbat birə-beş artmış oldu. Belə bir şəraitdə dövlət kooperasiya sistemi və bütövlükdə xalq təsərrüfatının bütün sahələri üçün kadr hazırlığının yeni, əsaslandırılmış elmi və elmi-metodik sisteminin hazırlanmasının vacibliyini dərk etməyə bilməzdi. İqtisadçı mütəxəssislərin qıtlığı göz qabağında idi. Buna görə də 1923-cü ildə Bakıda Sənaye-İqtisad Texnikumu, 1925-ci ildə isə Bakı Kooperativ-Ticarət Texnikumu fəaliyyətə başladı. Bu təhsil müəssisələri orta ixtisaslı iqtisadçı kooperatorlar, istehlak kooperasiyası üzrə mütəxəssislər hazırlanması işini qaydaya salmalı idi. Doğrudan da, bu texnikumlar öhdələrinə düşən işi dövrünə görə müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bildilər. Bu kurslar və texnikumlar orta təhsilli, geniş profilli iqtisadçı kadrlar hazırlamaqla yanaşı, bu sahələr üzrə gələcək müəllim kontingentinin də formalaşmasında müəyyən rol oynamışdı. Lakin görülən tədbirlər, texnikumların açılması və s. yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadrlara olan tələbatı tam ödəyə bilməmişdi. Hətta 1928-ci ildən Bakıda fəaliyyətə başlayan, müxtəlif sahələr üzrə mühasib və statistika işçiləri hazırlayan Sosialist Uçotu İnstitutu da bu sahədə vəziyyətin tam qaydaya düşməsinə təmin edə bilmədi. Bu çətinliyin aradan qaldırılmasında 1928-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetində açılmış “İqtisad” fakültəsi [14, s.124-144] xeyli rol oynadı.